

УДК: 331.101:330.111.66(477)

<https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-4>

Н.В. Васюткіна,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки повітряного транспорту
Національного авіаційного університету, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-8546-9251>

О.І. Кондратюк,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів підприємства
Державного торговельно-економічного університету, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2750-6867>

І.В. Стояненко,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів підприємства
Державного торговельно-економічного університету, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-1775-9473>

С.Т. Пілецька,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки повітряного транспорту
Національного авіаційного університету, м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-3638-3002>

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті досліджуються ключові тенденції та проблеми людського капіталу як основного важеля соціально-економічного розвитку економіки України. Розглянуто соціально-економічну сутність та складові формування і розвитку людського капіталу, такі як рівень життя, освіченість, матеріальне благополуччя. На основі композиційного підходу досліджено ключові показники людського розвитку як базису формування, нагромадження та зростання людського капіталу країни. Встановлено наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку людського капіталу і загальним економічним та соціальним розвитком країни. Визначено основні детермінанти, що здійснюють найвагоміший вплив на формування й ефективне використання людського капіталу в Україні.

З використанням структурно-динамічного аналізу здійснено оцінювання розвитку людського капіталу за період 2012–2022 рр. Проблеми людського капіталу в економічному вимірі проаналізовано через ряд економічних чинників: валовий внутрішній продукт, доходи та витрати населення, безробіття, інфляція, заробітна плата. Кореляційно-регресійний аналіз між визначеними факторами продемонстрував наявність тісного взаємозв'язку між доходами населення, валовим внутрішнім продуктом та заробітною платою. Це дало підстави стверджувати, що зростання валового внутрішнього продукту та заробітної плати сприяють збільшенню доходів населення, яке першочергово позитивно впливає на потенційні можливості

якісного розвитку людського капіталу. Проблематику соціального виміру проаналізовано через ряд соціальних факторів: демографічну ситуацію, освіченість населення, якість охорони здоров'я, стан навколишнього середовища, соціальну політику держави. Доведено, що процес формування та розвитку людського капіталу в Україні на сьогодні, скоріше, можна розцінювати як негативний, ніж позитивний. При цьому роль держави у формуванні передумов для нагромадження та зростання людського капіталу зменшується, оскільки акценти суспільного розвитку змістилися не на користь факторів його формування. Підтвердженням цього є скорочення частки видатків на фінансування всіх без винятку соціальних чинників людського розвитку в загальному обсязі державних видатків впродовж досліджуваного періоду.

Запропоновано ключові напрями та важелі забезпечення сталого зростання людського капіталу, в тому числі в період повоєнного відновлення України, на основі формування цільової соціально-економічної політики, спрямованої на його збереження, нагромадження та розвиток. Визначені авторами важелі в сукупності дозволять сформувати збалансований вектор соціально-економічного розвитку суспільства, а їх реалізація на рівні держави сприятиме накопиченню, зростанню та якісній трансформації людського капіталу, що дасть можливість підвищити рівень людського розвитку України.

Ключові слова: людський розвиток, людський капітал, економічні фактори, соціальні фактори, напрями, важелі розвитку людського капіталу

JEL classification: E21, E24, I18, I20, I21, I28, I31, J11, O11, O15

Постановка проблеми. Зріла зміна моделі економічного розвитку спирається на порівняльні переваги національної економіки, які не знецінюються через зовнішні фактори та здатні розкриватися з огляду на прогнозовані зміни у світовій економіці XXI ст. Головною перевагою країни є людський капітал, формування та раціональне використання якого набувають провідної ролі в умовах нової економіки. Як зазначав лауреат Нобелівської премії Саймон Кузнець, накопичення людського капіталу є основою науково-технологічного прориву та переходу до нового економічного укладу [1].

Індекс людського розвитку визначається як можливість забезпечення визначальних потреб людини: життя довге й здорове (проміжний показник – довголіття); набуття, розширення та оновлення знань (проміжний показник – освіченість); можливість отримання необхідних ресурсів для гідного рівня життя (проміжний показник – матеріальне благополуччя) [2, с. 10].

Для економіки України люди – це головний актив її відновлення в післявоєнній відбудові. Відповідно до результатів проведеного форуму у жовтні 2023 року Human Capital UA [3] було окреслено ряд проблем, що потребують

невідкладного вирішення в нашій країні, зокрема демографічна криза та війна, криза народжуваності та смертності, диспропорція між числом працюючих і числом пенсіонерів та нестача робочої сили [4]. Адже утримання, збереження, примноження людського капіталу є ключовими умовами відновлення країни в повоєнний період. І це є не лише питанням інституційного рівня, це питання всього суспільства, кожного з нас.

Для розуміння шляхів вирішення даних проблем перш за все необхідно з'ясувати тенденції змін чинників впливу і факторів, які їх формують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми людського капіталу та питанню рівня життя населення в сучасних умовах розвитку економіки в Україні присвячено дослідження таких науковців, як Д. Ливч, Я. Ященко [3; 7], С. Заражевська [8], О. Ямпольський, К. Пінський, А. Бебеза [10], Є. Білий [11], В. Доскіч [12], О. Кощенко [16], О. Барсукова, Д. Кречетова [22], Ю. Павлюченко [23], О. Чабанюк [24] та ін. Так, Д. Ливч і Я. Ященко [3; 7] зосереджуються на процесах післявоєнної відбудови, зокрема на трудових ресурсах, міжнародній підтримці, можливих сценаріях розвитку людського капіталу. О. Чабанюк [24] розглядає пріоритетні

напрями розвитку людського капіталу; С. Заражевська [8] аналізує вплив доходів на економіку країни; О. Кощенко [8] досліджує стан споживчого кошику як базового стандарту життя в країні.

Однак, враховуючи багатоаспектність цієї категорії, постає необхідність пошуку взаємозв'язків між соціально-економічними чинниками, оцінювання їх в динаміці та визначення впливу на людський фактор, що допоможе більш системно визначити відповідні напрями зростання людського капіталу в повоєнний період відновлення.

Метою статті є проведення дослідження на основі структурно-динамічного аналізу ключових показників людського розвитку як базису формування та зростання людського капіталу країни, оцінка взаємозв'язків соціально-економічних чинників впливу на людський розвиток та визначення напрямів зростання людського капіталу в післявоєнний відбудови України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський капітал є ключовою складовою соціально-економічного розвитку, що включає знання, навички, досвід і креативний потенціал людей. Він забезпечує високу продуктивність завдяки освіченості та здатності адаптуватися до змін, сприяє соціальному розвитку, підвищенню якості життя та зниженню нерівності. Його роль зростає, оскільки він допомагає ефективно реагувати на виклики й можливості сучасного світу. Водночас ефективність людського капіталу можлива лише за умови збалансованого розвитку всіх сфер його формування.

Доходи населення та людський розвиток можна вважати поняттями, які є взаємопов'язаними, оскільки дохід впливає на рівень та якість життя людей, а також на їх можливості для освіти, здоров'я та особистісного зростання. Зростання доходів населення може стимулювати розвиток у різних сферах економіки та суспільства, сприяючи підвищенню якості життя та загальному економічному прогресу

Сучасний стан та проблеми людського капіталу в економічному вимірі можна розглядати через ряд економічних факторів, які визначають можливості людського розвитку в країні, а відтак, і можливості зростання безпосередньо людського капіталу, а саме:

1. Валовий внутрішній продукт (ВВП), зростання якого свідчить про економічний розвиток суспільства.

2. Доходи та витрати населення, які є важливою характеристикою рівня життя, оскільки саме доходи є основним джерелом фінансування окремих напрямів людського розвитку (освіта, здоров'я, розвиток дітей тощо).

3. Безробіття, що негативно впливає на людський розвиток через прояв таких явищ, як економічна незахищеність, соціальні проблеми, обмежений доступ до освіти та навчання, втрата професійних навичок та досвіду, а також збільшення соціальної нерівності.

4. Інфляція знижує споживчий потенціал, погіршує рівень життя, зменшує купівельну спроможність населення, викликає економічну нестабільність, знецінює заощадження, спричиняє соціальні проблеми та скорочує інвестиції в освіту й інновації.

5. Заробітна плата є одним з ключових факторів, які впливають на людський розвиток, оскільки дозволяє людям мати фінансову стабільність, забезпечує покриття основних потреб, таких як харчування, житло, охорона здоров'я і освіта.

Зміни темпів зростання економічних факторів є своєрідними індикаторами рівня і швидкості змін у суспільстві та віддзеркалюють тенденції людського розвитку як базису зростання людського капіталу країни.

За період 2012–2021 рр. спостерігаємо зростання всіх зазначених вище показників (рис.1).

Зростання ВВП показує темпи розвитку економіки. В Україні з 2013 по 2021 рр. сталого зростання цього показника не було, а темпи зростання ВВП майже дорівнювали темпам

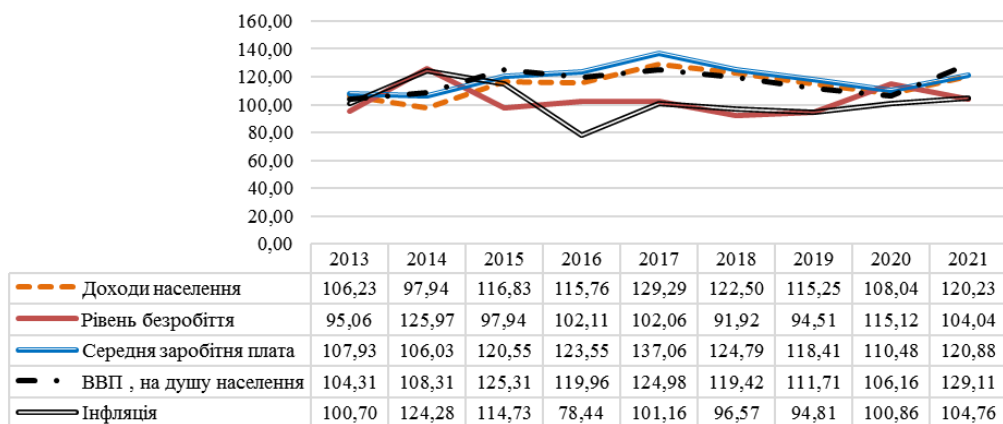

Рис 1. Динаміка економічних факторів людського розвитку, % до попереднього року

*Джерело: сформовано авторами за [6].

зростання доходів населення. За оцінками EasyBusiness і Центру економічного відновлення, для успішної відбудови ВВП має зростати на 7% щороку до 2032 року [7]. Що стосується рівня безробіття, то його зменшення може свідчити про покращання економічної ситуації в країні, підвищення економічної активності населення та, як результат, зростання рівня життя громадян. Щодо рівня інфляції, то впродовж останніх років відбувається зростання її темпів. На тлі зростання доходів та ВВП така ситуація може свідчити і про економічне зростання, тому що споживчі витрати зростають швидше, ніж виробництво.

Зростання середньої заробітної плати свідчить про підвищення рівня життя українців у 2012–2021 рр. Темпи її зростання перевищували інфляцію, що вказує на реальне зростання доходів. Винятком був 2014 рік, коли через анексію Криму та окупацію Донбасу інфляція сягнула 24%, тоді як зарплати зросли лише на 6,03 в.п.

Необхідно погодитися з Олександром Паращєм, керівником інвестиційної компанії Concorde Capital, який зазначає, що реальні доходи населення та реальні зарплати «ходять» дуже схоже із показником реального ВВП. На основі аналізу річних показників за останні 13 років він встановив, що зміна реального

ВВП на 1% тягне за собою зростання/падіння реальних доходів населення на 1,9%. [8].

Порівняння динаміки обсягів ВВП, доходів та витрат населення України (рис. 2) вказує на те, що доходи населення перевищують ВВП. Однак перевищення доходів населення над ВВП не завжди вказує на покращання економічного стану всієї країни. Це може свідчати про нерівномірний розподіл доходу, що може призвести до появи соціальних проблем в країні.

Що стосується обсягів доходів та витрат населення України, впродовж 2013–2021 рр. вони завжди дорівнювали обсягам витрат, але у 2019 році спостерігаємо перевищення витрат над доходами, що вказує на можливість витрачання грошей, що були вилучені з раніше зроблених заощаджень і, навпаки, взятих у борг. Багато людей на сьогодні фінансують свої витрати за допомогою кредитів і позик, але якщо витрати на погашення кредитів перевищують доходи, це може призводити до нестачі фінансових ресурсів.

Грошові заощадження як частина доходів після сплати податків і невитрат на споживання є важливими для розвитку людського капіталу. Це невикористана частина доходів, зокрема спадок і накопичені відсотки, що

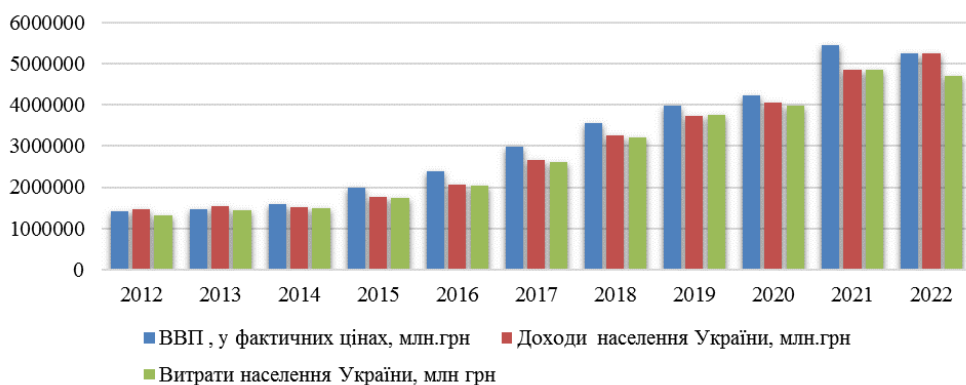

Рис. 2. Динаміка обсягів ВВП, доходів та витрат населення України, млн грн*

*Джерело: сформовано авторами за [6].

формують фінансові активи населення (рис. 3). Зменшення фінансових активів домогосподарств України впродовж 2012–2021 рр. може свідчити про перевищення витрат населення над їх доходами у зазначений період.

В Україні заробітна плата є основним джерелом формування доходів населення. Її частка становить більше 50% сукупних доходів домогосподарств, і цей показник з кожним роком збільшується (рис. 4).

Відзначається позитивна динаміка доходів населення, що зумовлює актуальність аналізу чинників, які впливають на грошові доходи як основу людського розвитку.

Для виявлення ключових взаємозв'язків між показником та факторами його динаміки й окреслення напрямів підвищення грошових доходів українців застосуємо кореляційно-регресійний аналіз. Цей метод дозволяє оцінити вплив економічних змін на рівень життя та взаємозв'язок людського й економічного розвитку.

Зважаючи на те, що виникли проблеми з отриманням статистичної інформації на сайті Державної служби статистики України за 2022–2023 рр., що пов'язано з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, для дослідження було взято період 2012–2021 рр.

Рис. 3. Динаміка фінансових та нефінансових активів населення України, млн грн

*Джерело: сформовано авторами за [6].

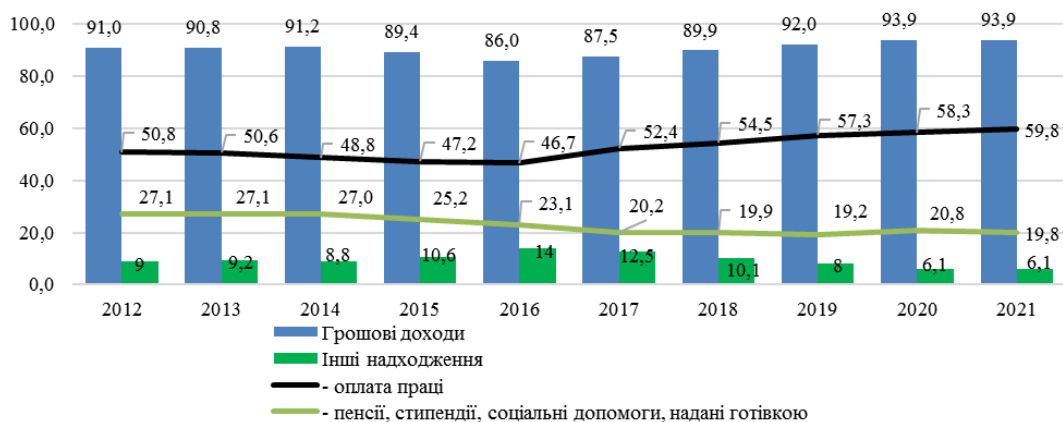

Рис 4. Динаміка структури доходів населення, %*

*Джерело: сформовано авторами за [6].

Дослідимо, наскільки тісний зв'язок мають економічні фактори з доходами населення та як вони корелюють між собою (табл. 1).

Ступінь взаємозв'язку між різними економічними факторами людського розвитку оцінимо за допомогою шкали Чедокка [9, с. 9–10], за якою значення коефіцієнта кореляції до 0,3 свідчить про слабку силу зв'язку; 0,3–0,5 – помірну силу зв'язку; 0,5–0,7 – помітну силу зв'язку; 0,7–0,9 – високу силу зв'язку; 0,9–0,99 – дуже високу силу зв'язку.

Дані, наведені у табл. 1, дозволяють стверджувати, що існує дуже щільний зв'язок між доходами населення та

середньомісячною заробітною платою, а також ВВП на душу населення. Між рівнем безробіття та доходами можемо спостерігати помірну силу зв'язку. Що стосується показника інфляції, то він не здійснює істотного впливу на доходи населення, тому не будемо враховувати цей показник у регресійному аналізі.

На основі результатів кореляційного аналізу можемо констатувати, що найбільший вплив на формування доходів українців мають середньомісячна заробітна плата та ВВП на душу населення. Однак дослідження кореляції може допомогти в оцінці доходів населення, але не може відобразити

Таблиця 1

Дані кореляційного аналізу економічних факторів людського розвитку

Показник	Рівень безробіття, %	Середньомісячна заробітна плата, грн	ВВП на душу населення, грн	Інфляція, %	Доходи населення за рік, млн грн
Рівень безробіття, %	1	0,499	0,538	0,451	0,480
Середньомісячна заробітна плата, грн	0,499	1	0,995	-0,261	0,999
ВВП, на душу населення, грн	0,538	0,995	1	-0,217	0,995
Інфляція, %	0,451	-0,261	-0,217	1	-0,273
Доходи населення за рік, млн грн	0,480	0,999	0,995	-0,273	1

*Джерело: розраховано авторами за [6].

всі аспекти економічної та соціальної ситуації в країні.

Регресійний аналіз факторів доходів населення показав їх взаємозв'язок (табл. 2) і, на нашу думку, стане корисним для прогнозування доходів населення як джерела фінансування розвитку людського капіталу (табл. 3).

Коефіцієнт множинної кореляції складає 0,99989994, що вказує на сильний лінійний зв'язок між показниками. Коефіцієнт детермінації (R -квадрат) наближується до одиниці та складає 0,999799891, це вказує на те, що зв'язок є адекватним, на 99,979% зміни у доходах населення пояснюються зміною обраних факторів.

За результатами проведеного аналізу було сформовано алгоритм (формула 1) прогнозування річних обсягів доходів населення, що може допомогти у розробці соціальних програм розвитку України, спрямованих на формування

та якісні зміни людського капіталу, а також у прийнятті рішень щодо політики зайнятості та освіти.

$$Y = 817392,59 - 46253,92X_1 + 274,50X_2 + 5,41X_3, \quad (1)$$

де Y – доходи населення за рік, млн грн;

X_1 – рівень безробіття, %;

X_2 – середньомісячна заробітна плата, грн;

X_3 – ВВП на душу населення, грн.

Рівняння множинної регресії показує, що при зростанні безробіття на 1% доходи населення знижуються на 46253,92 млн грн.; зі зростанням середньомісячної заробітної плати на 1 грн доходи населення зростають на 274,5 млн грн; при збільшенні ВВП на душу населення на 1 грн доходи населення зростають на 5,41 млн грн.

Отже, у результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу було визначено, що зі зростанням середньої

Таблиця 2

Регресійна статистика впливу факторів на доходи населення

Множинний R	0,99989994
R -квадрат	0,999799891
Нормований R -квадрат	0,999639803
Стандартна похибка	21211,65
Спостереження	10

*Джерело: розраховано авторами за [6].

Таблиця 3

Результати регресійного аналізу залежності доходів*

Показник	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t -статистика	P -значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%
Доходи населення за рік, млн грн	817392,59	84629,09	9,66	0,00	610312,67	1024472,51
Рівень безробіття, %	-46253,92	11034,15	-4,19	0,01	-73253,52	-19254,33
Середньомісячна заробітна плата, грн	274,50	21,35	12,86	0,00	222,26	326,74
ВВП на душу населення, грн	5,41	2,86	1,89	0,11	-1,60	12,41

*Джерело: розраховано авторами за [6].

заробітної плати, ВВП на душу населення будуть зростати доходи населення. Своєю чергою зростання доходів може стимулювати населення до збільшення витрат на освіту, що сприятиме якості навчання та збільшення інвестицій в дослідження і розвиток. Збільшення витрат на медичні послуги, охорону здоров'я та поліпшення добробуту, сприятиме отриманню кращої медичної допомоги, а також можливості витрачати більше на здоров'я та фітнес.

Людський капітал включає знання, вміння, навички та здоров'я, що використовуються у суспільному виробництві для створення продукції чи надання послуг. Розвиток людського капіталу можливий через їх покращання, забезпечене доступом до якісної освіти, охорони здоров'я та відпочинку, що потребує витрат. Тому динаміка витрат домогосподарств на ці сфери є маркером потенціалу зростання людського капіталу (рис. 5).

Як бачимо з рис. 5, загальні витрати населення України спрямовуються на придбання цілої низки товарів і послуг. При цьому витрати, пов'язані з можливістю зростанням та розвитком людського капіталу у 2012–2021 рр., не перевищували 10% загальних витрат, і лише у 2021 році вони зросли до 23,1%.

Згідно з дослідженням Deloitte, дві третини бюджету українців йде на

покриття витрат на товари та послуги першої необхідності, серед яких продукти харчування складають 38%, на відміну від середньосвітового показника, який складає 20%. Обов'язкові платежі (комунальні платежі, орендна плата, платежі за боргами/кредитами/іпотекою тощо) в Україні становлять 28% сукупних витрат домогосподарств, а в США – 17%, Канаді – 26, Німеччині – 24, Польщі – 18%; середній світовий показник – 11%. Витрати на дозвілля складають 2%, а середньосвітовий показник – 20%. Що стосується заощаджень, то на них припадає всього 4% [10].

Окрім економічних, сучасний стан людського розвитку в Україні визначається і низкою соціальних індикаторів, які пов'язані з такими чинниками формування, нагромадження та розвитку людського капіталу, як освіта, здоров'я, рівень соціального захисту тощо.

Серед соціальних факторів, які визначають можливості людського розвитку в країні, найбільш значущими вважаємо такі:

1. Демографічна ситуація, оскільки вона визначає можливості формування трудових ресурсів у майбутньому залежно від чисельності населення, його вікової структури, природного та міграційного руху, а також очікуваної тривалості життя.

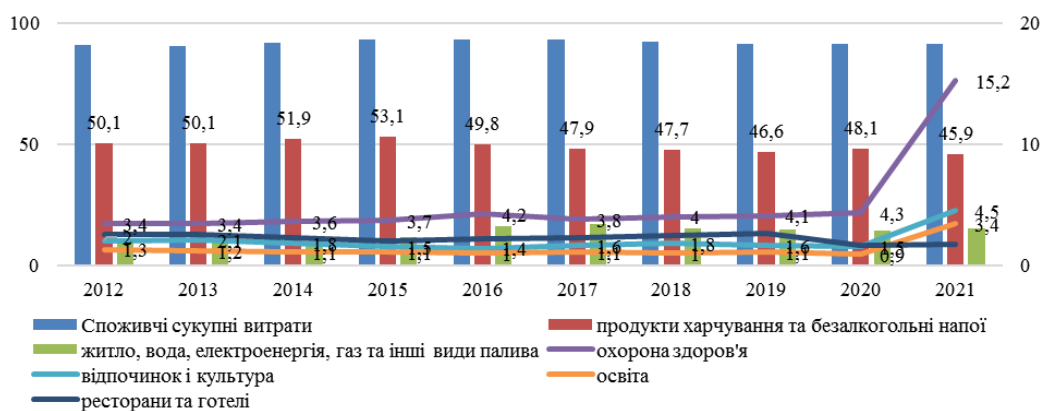

Рис. 5. Динаміка структури витрат населення %*

*Джерело: сформовано авторами за [6].

2. **Освіченість населення** сприяє продукуванню знань, формуванню вмінь і навичок, що відповідають потребам ринку праці та визначаються рівнем і якістю діючої системи освіти країни.

3. Якість охорони здоров'я є основним детермінантом, який визначає тривалість людського життя. Відповідно, якщо освіта і професійна підготовка збільшують обсяг людського капіталу, охорона здоров'я, на думку науковців Центру Разумкова, збільшує його тривалість [4].

4. Стан навколишнього середовища – чинник, від якого, в тому числі, залежить тривалість людського життя, а отже, і чисельність населення, яке виступає джерелом формування та накопичення людського капіталу в окремому регіоні і країні в цілому.

5. **Соціальна політика держави** через видатки на охорону здоров'я, освіту, розвиток населення та його соціальний захист є основним джерелом інвестицій у людський капітал. Її обсяги, структура та динаміка визначають можливості розвитку людського капіталу в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Зупинимося більш детально на зазначених факторах для розуміння існуючих в Україні проблем людського капіталу в розрізі соціальних індикаторів його формування.

У світовій статистиці прийнято вважати працездатним населення у віці 15–64 років. Саме у цьому віці людина здатна до найбільш ефективної фізичної та розумової діяльності, активно накопичувати та продукувати нові знання та вміння. Динаміка частки населення цього вікового діапазону в загальній чисельності українців впродовж 2012–2022 рр. мала стійку тенденцію до скорочення (рис. 6) на фоні постійного зменшення загальної чисельності українців, починаючи з 1993 року. У той же час щороку в структурі населення України зростає частка осіб віком від 65 років і старше, що свідчить про поступове старіння нації. Це явище є об'єктивним наслідком негативного природного приросту населення в нашій країні впродовж всіх років незалежності.

Відсутність ефективної державної політики щодо депопуляції призвела до того, що Україна займає 13-тє місце у світі за показником вимирання нації [11]. У 2021 році рівень смертності склав 18,5 на 1000 жителів [6] (рис. 7), тоді як кількість живонароджених – лише 7,3 на 1000 наявного населення. Це забезпечило Україні 3-тє місце за рівнем смертності серед європейських країн і 4-тє – у світі. За цим показником гірші результати лише в Болгарії та Литві.

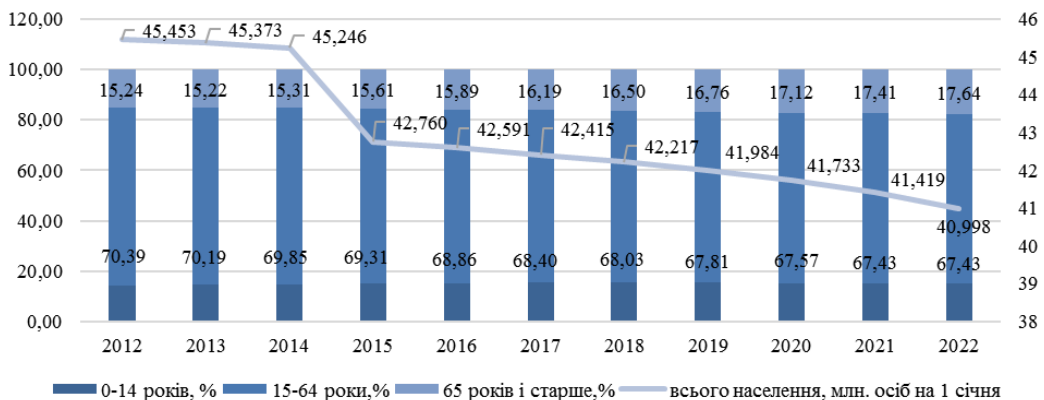

Рис. 6. Динаміка чисельності та вікова структура населення*

*Джерело: сформовано авторами за [6].

Середня очікувана тривалість життя в Україні знизилася з 71,15 років у 2012 р. до 69,77 років у 2021 р. Жінки традиційно живуть довше за чоловіків, і у 2021 році цей розрив складав 9,2 року. Середньостатистичний українець працює все життя і не має часу на відпочинок після виходу на пенсію в 65 років, тоді як жінки мають в «запасі» близько 14 років життя після пенсії в 60 років.

Головними чинниками тривалості життя є спадковість, стан довкілля, спосіб життя та якість медичних послуг. Спадковість не залежить від держави, але охорона навколишнього середовища, пропагування здорового способу життя та розвиток медицини мають бути пріоритетними напрямками соціальної та екологічної політики і постійно перебувати під контролем державних органів.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), майже чверть населення нашої планети помирає через погані екологічні умови. Понад 100 найнебезпечніших хвороб пов'язані з екологічними ризиками. Саме вони вбивають щороку 12,6 млн людей, що становить 23% усіх смертей, які трапляються у світі [12].

Стан навколишнього середовища в Україні, як і в усьому світі, щороку

погіршується, і рішучих дій від влади для запобігання цьому немає. У повоєнний період проблема забруднення повітря, води та земель лише поглибиться. Для покращання умов життя українців потрібні не лише внутрішні зусилля, а й допомога міжнародних донорів, оскільки окремі громадяни не зможуть самотійно вирішити ці проблеми[12].

Попри зростання обсягів державних видатків на охорону навколишнього середовища в 2012–2021 рр. (рис. 8) у 2 рази (з 5 297,9 до 10 620,6 млн грн) їх частка в загальних видатках залишалася низькою і в 2021 році склала лише 0,58%. Видатки на духовний та фізичний розвиток українців також залишалися незначними, становлячи лише 2,35% від загальних видатків у 2021 році, хоча фінансування цього напрямку зросло в 3,18 рази.

Комплексна реформа системи охорони здоров'я України, розпочата у 2015 році, привела до значного зростання фінансування цього сектора, що впливає на формування людського капіталу. З 2012 по 2015 рр. видатки на охорону здоров'я зросли лише на 21,47%, досягнувши 71 001,1 млн грн. Однак з 2016 по 2021 рр. цей показник зріс на 170,35%, і у 2021 році сума витрат на охорону здоров'я склала 204 121,8 млн грн.

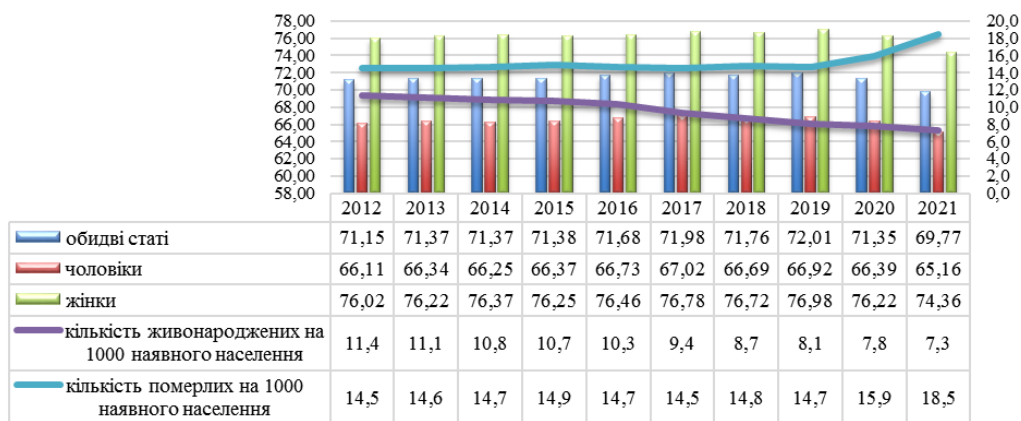

Рис. 7. Середня очікувана тривалість життя та показники природного руху у 2012–2021 рр.*

*Джерело: сформовано авторами за [6].

Рис.8. Динаміка державних видатків за окремими напрямками фінансування в Україні у 2012–2021 рр., млн грн*

*Джерело: сформовано авторами за [13].

Зростання витрат на охорону здоров'я у 2020 році стало наслідком пандемії COVID-19, що потребувало додаткових коштів для боротьби з інфекцією (в 3,24 раза більше порівняно з 2019 роком). Однак внутрішні витрати на охорону здоров'я в Україні залишаються значно нижчими за розвинені країни, в десятки разів меншими. У 2020 році цей показник становив лише 132,9 дол. США на душу населення, порівняно з 2862,2 дол. США в країнах ЄС та 6643,4 дол. США в Сполучених Штатах. Як результат якість медичних послуг залишається на задовільному рівні, що негативно впливає на розвиток людського капіталу. Частка державних витрат на охорону здоров'я у 2016–2019 рр. становила 9%, а в 2020–2021 рр. зросла до 11%.

Обсяги витрат на освіту зі зведеного Державного бюджету зросли в 3,08 раза впродовж досліджуваного періоду, проте частка в структурі державних видатків скоротилася з 20,62 до 16,96%. Основним джерелом фінансування системи освіти є бюджети територіальних громад. У 2021 році вони покрили 69% загальних витрат на освіту, включаючи 100% витрат на дошкільну освіту, 99,7% – загальну

середню освіту та 96,8% – на професійну освіту. Держава забезпечила 83% витрат на фахову передвищу та вищу освіту [13].

Завдяки зусиллям держави щодо підвищення рівня соціального захисту та соціальних стандартів життя обсяги витрат на соціальний захист зростали. Рекордний приріст цих витрат стався у 2016 році (+46,5% порівняно з попереднім), що було спричинено зміною принципу розрахунку мінімальної заробітної плати. У 2017 році мінімальна заробітна плата вперше перевищила прожитковий мінімум вдвічі (рис. 9). Однак після 2016 року щорічний темп приросту цих видатків не перевищував 10,6%, а в 2021 році становив лише 5,9%. Питома вага витрат на соціальний захист у загальному обсязі державних видатків знизилася з 25,5% у 2012 році до 19,9% у 2021 році.

Мінімальна заробітна плата, пенсія та соціальна допомога залежать від базових стандартів вартості життя, що визначаються споживчим кошиком. Це маркер для розуміння, яку допомогу держава має надавати бідним для задоволення фізіологічних потреб та розвитку особистості. Згідно із Законом

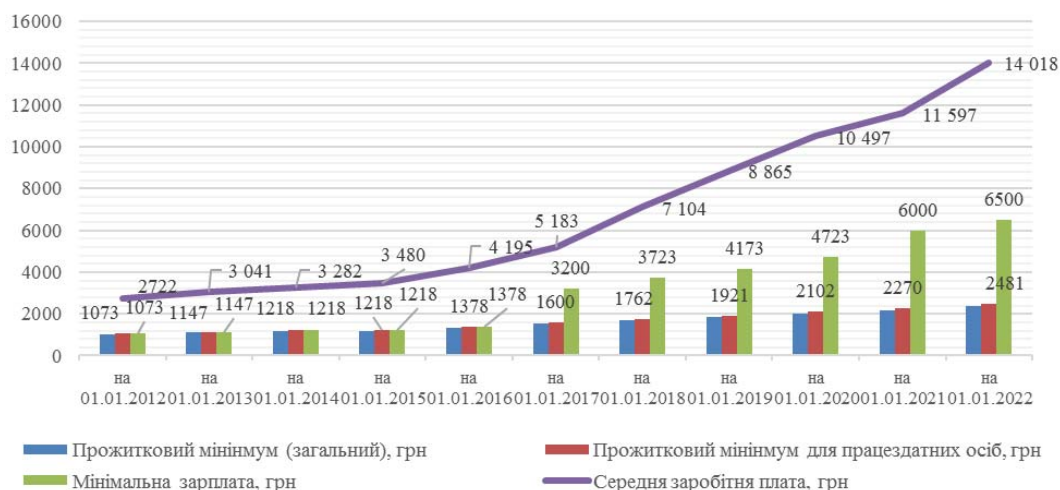

Рис. 9. Динаміка показників державних соціальних гарантій та середньої заробітної плати в Україні у 2013-2021 рр., грн*

*Джерело: сформовано авторами за [17; 18].

«Про прожитковий мінімум» [15], його перегляд має відбуватися не рідше ніж раз на п'ять років. Однак фактичний мінімум вартості життя в Україні не змінюється з 2000 року. У 2015 році уряд вирішив переглядати споживчий кошик щороку, але реальні зміни сталися лише в 2016 році, і більше це питання не піднімалося [16].

Споживчий кошик в Україні містить 335 найменувань товарів та послуг, що є значно менше, ніж у Польщі (400), Німеччині (480), Франції (500) та Великій Британії (750) [16]. Основна проблема кошика – реальні ціни на товари та послуги давно не відповідають його показникам. У результаті за межею бідності в Україні перебувають не лише безробітні, пенсіонери та студенти, а й офіційно працевлаштовані люди. Прожитковий мінімум фактично забезпечує лише виживання, а не розширене життя, як-от створення родини чи підтримка літніх родичів.

Таким чином, незважаючи на важливість таких сфер, як охорона навколишнього середовища, фізичний та духовний розвиток, охорона здоров'я, освіта та соціальний захист для розвитку людського капіталу, їх вплив в Україні

наразі є, скоріше, негативним. Роль держави у формуванні передумов для нагромадження та зростання людського капіталу зменшується, що відображається у скороченні частки видатків на фінансування всіх без винятку соціальних чинників людського розвитку в загальному обсязі державних витрат.

Якщо порівняти структури витрат населення та витрат бюджету, пов'язаних із соціальними факторами впливу на людський розвиток (рис. 10), можемо побачити, що частка витрат на формування якісної складової людського капіталу, а саме на освіту у структурі витрат з бюджету займає більшу частку, ніж інші соціальні витрати, що стосується витрат населення, то частка витрат на розваги є більшою, ніж на освіту.

Державні витрати відображають усвідомлення важливості людського капіталу, але його розвиток залежить від самої людини. Держава може заохочувати навчання й здоровий спосіб життя, але не змусить діяти. Вищий рівень розвитку людини підвищує її якість життя та сприяє зростанню людського капіталу на мікро- й макрорівнях, що впливає на успішний розвиток країни.

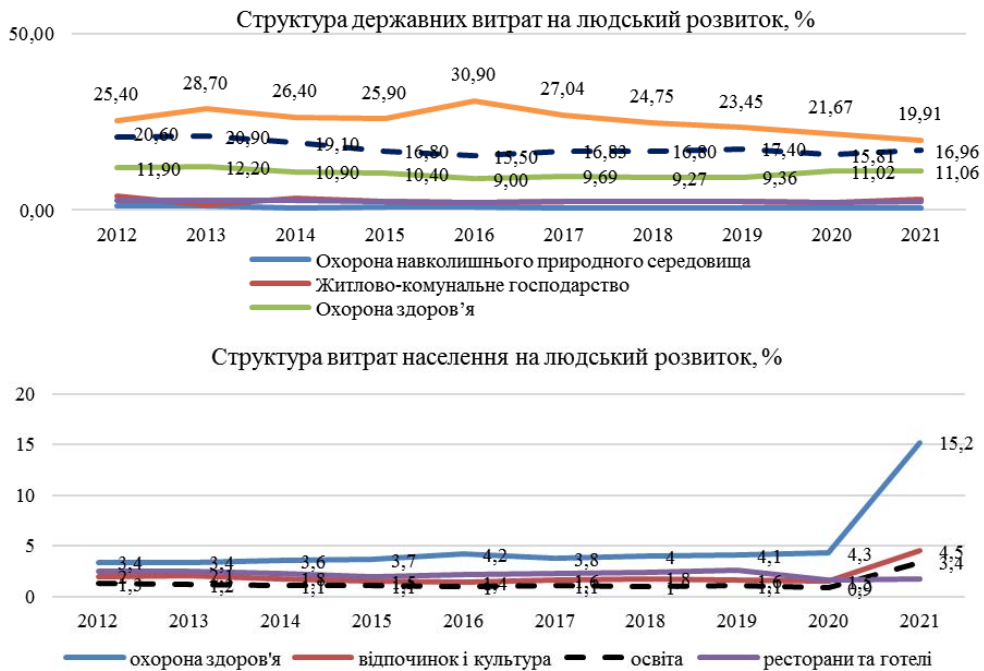

Рис. 10. Витрати держави та населення на людський розвиток, %

*Джерело: сформовано авторами за [13].

Варто зазначити, що в Україні понад 70% відсотків громадян мають вищу освіту [19]. Цей показник є значно вищим, ніж у багатьох розвинутих країнах світу. Так, наприклад, частка осіб, що мають вищу освіту, у Південній Кореї складає 69,29%, Канаді – 66,36, Японії – 64,81, Люксембурзі – 63,13, Ірландії – 62,88, Великобританії – 57,47, Нідерландах – 55,60, Норвегії – 55,03% [20; 21]. Проте на сьогодні потенціал вищої освіти в нашій країні не використовується повною мірою.

Система загальної освіти має проблеми. Згідно з дослідженням PISA (2022), українська освіта посіла одне з останніх місць, випередивши лише Грузію, Молдову та Болгарію. Базового рівня читацької грамотності не досягли 41% 15-річних, природничої – 34%, математичної – 42% [22]. У той же час учні з високим соціально-економічним статусом демонструють результати, подібні до європейських, але доступ до якісної освіти нерівний: сільські школи відстають від міських на 2,5 року [23].

Низький рівень освіти молоді загрожує зниженням освіченості нації та розвитку якісного людського капіталу. Тому змінювати підходи до шкільної системи потрібно вже сьогодні.

Таким чином, у контексті визначених ключових тенденцій людського розвитку в Україні у період 2012–2022 рр. вважаємо за необхідне акцентувати увагу на таких пріоритетних напрямках формування соціально-економічної політики держави найближчих років, які остаточно формують вектор забезпечення сталого зростання людського капіталу країни, в тому числі в період її повоєнного відновлення.

По-перше, розробка та впровадження заходів щодо економічного відновлення. Доречно розвиток економіки розглядати в пріоритеті шляху стимулювання підприємництва, залучення інвестицій та розвитку промисловості, створення робочих місць та підвищення рівня доходів населення через реформи у сфері оплати праці та соціального захисту.

По-друге, інвестиційна політика щодо відбудови житла. Відбудова та реконструкція житлового фонду для постраждалих від війни, в тому числі розвиток комунальних послуг та інфраструктури у рамках Програми підтримки для молодих сімей у здобутті житла, включаючи іпотечні кредити та державну підтримку.

По-третє, регулювання соціальної політики. Розширення системи соціального захисту, включаючи пенсії, допомогу малозабезпеченим верствам населення, допомогу сім'ям з дітьми та інші соціальні виплати. Поліпшення доступу до якісних медичних послуг та освіти, в тому числі розвиток медичної та освітньої інфраструктури в сільських районах.

По-четверте, розвиток освіти та культури. Збільшення інвестицій у освіту та культуру задля підвищення рівня освіченості та культурного розвитку суспільства. Підтримка та розвиток національної культури, стимулювання творчого потенціалу та розвитку мистецтва. Запровадження освітніх програм, спрямованих на розвиток духовності, моральних цінностей та етики.

По-п'яте, збереження, довкілля та здоров'я. Реалізація програм з охорони довкілля та екологічного відновлення, що сприятимуть збереженню природних ресурсів та покращанню рівня та якості життя. Забезпечення доступу до якісних медичних послуг та програм реабілітації, профілактики захворювань.

Важливо розглядати формування, нагромадження та розвиток людського капіталу як системний процес, що охоплює не лише освіту та медичну допомогу, але й соціальні програми, культурний розвиток та інші аспекти, зокрема:

- спрямувати освітні програми на розвиток креативності, інноваційності та критичного мислення серед населення, щоб стимулювати пошук нових рішень та ідей;

- сприяти розвитку відкритого суспільства, де громадяни мають

можливість висловлювати свої думки, брати участь у прийнятті рішень та відчувати свою важливість у суспільстві;

- розвивати інфраструктуру для підтримки творчості та інновацій, включаючи мистецькі та наукові центри, стартапи та інкубатори;

- забезпечити доступ до цифрових технологій та навичок роботи з ними, оскільки це стає все важливішим для конкурентоспроможності на ринку праці та розвитку суспільства в цілому;

- підтримка та збереження культурної спадщини, а також співпраця з іншими країнами для обміну досвідом та знаннями у сфері розвитку людського капіталу (табл. 4).

Висновки. Результати дослідження довели, що Україна впродовж останнього десятиріччя зіткнулася з низкою викликів, таких як економічна нестабільність, демографічні зміни, масова міграція, загроза скорочення рівня освіченості нації та погіршення екологічної ситуації. Наша держава продовжує проходити складний шлях політичних реформ, розвитку демократії та консолідації нації. Соціальні виклики включають і прагнення до стабільності та ефективності в управлінні країною.

Світовий досвід свідчить, що розвиток людського капіталу допомагає країні краще пристосовуватися до таких викликів і забезпечує стійкість та сталість соціально-економічного розвитку суспільства. Однак наразі з боку держави в Україні докладається мало зусиль для забезпечення збереження та сталого розвитку наявного людського капіталу, що, відповідно, є причиною низької активності та вмотивованості населення до власного розвитку. Результати дослідження вказують на відсутність бажання українців інвестувати у власний розвиток при збільшенні доходів, в той час на макрорівні при зростанні ВВП у розвинутих країнах спостерігається зростання видатків на розвиток людського капіталу. Варто відзначити також відсутність позитивних тенденцій

Таблиця 4

**Пріоритетні напрями та важелі формування, нагромадження, збереження
і розвитку людського капіталу в Україні**

Економічні	Соціальні
Робочі місця. Підтримка малого та середнього бізнесу Можливість підприємницької діяльності. Надання фінансової підтримки та кредитів для малих та середніх підприємств. Запровадження програм підтримки стартапів та інноваційних підприємств	Соціальні програми Впровадження соціальних програм підтримки сімей, які постраждали від війни, включаючи пенсії, допомогу дітям та медичні послуги. Забезпечення житла та інфраструктури для тих, хто втратив майно під час війни
Структурні реформи Реформування податкової системи та спрощення податкових процедур для підприємств. Здійснення адміністративних та інституційних реформ для полегшення бізнес-середовища та зменшення бюрократії	Освіта Розширення мережі загальноосвітніх шкіл і закладів вищої освіти. Збільшення доступу до освіти для всіх верств населення, включаючи сільські райони та менш забезпечені шари населення. Навчання й перенавчання; трансформаційні зміни в освіті та інноваціях
Інфраструктурні проєкти Розвиток транспортної інфраструктури, включаючи будівництво та модернізацію доріг, залізниць, аеропортів та портів. Запровадження інноваційних технологій у сфері енергетики та комунікацій	Професійна підготовка Розвиток системи професійно-технічної освіти та навчання, щоб забезпечити населенням навичками, потрібними для відновлення економіки. Створення спеціалізованих навчальних закладів та центрів підготовки для робітників у сферах, які потребують відновлення
Залучення інвестицій Проведення прозорих та привабливих інвестиційних кампаній для залучення іноземних та внутрішніх інвестицій Створення сприятливих умов для інвесторів, включаючи захист прав власності та стабільне правове середовище	Охорона здоров'я. Медична допомога Розбудова медичної інфраструктури, реабілітаційних центрів та лікувальних закладів для забезпечення здоров'я населення. Розвиток системи охорони здоров'я та формування мережі спроможних лікарень
Розвиток торговельних відносин Розширення міжнародної торгівлі та залучення до участі в міжнародних торгових угодах та організаціях. Розвиток експортної бази та диверсифікація експортних ринків	Охорона навколишнього середовища, духовний та фізичний розвиток людини Фізичне та психологічне відновлення людини. Впровадження законодавства та регуляцій, спрямованих на зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу, водні та ґрунтові ресурси. Розвиток програм збереження природних ресурсів, таких як ліси, водні басейни та біорізноманіття. Популяризація технологій та практик екологічного виробництва та споживання. Розвиток програм фізичної активності та спортивної інфраструктури, які стимулюють здоровий спосіб життя
Фінансова стабілізація Реформа банківської системи та підвищення її стабільності. Контроль інфляції та збереження фінансової стабільності в країні	Розвиток культури та мистецтва Підтримка та стимулювання розвитку культурних та мистецьких індустрій, що сприяють підвищенню культурного рівня суспільства та морального духу
Житлова політика Програми підтримки для молодих сімей в отриманні житла, включаючи іпотечні кредити та державну підтримку Модернізація та реконструкція житлового фонду, в тому числі розвиток комунальних послуг та інфраструктури	Цифровізація. Цифровізація та спрощення доступу громадян до всіх соціальних виплат; розбудова ринку соціальних послуг; формування нових активних програм зайнятості та підприємництва

Джерело: сформовано авторами за [3; 4; 5; 7; 24].

змін базових економічних та соціальних детермінантів формування та зростання людського капіталу в Україні впродовж досліджуваного періоду та нівелювання ролі держави в даному процесі.

На підставі проведеного аналізу вбачаємо пріоритетні напрями та важелі забезпечення сталого зростання людського капіталу, в тому числі в повоєнний період соціально-економічного відновлення України, зокрема в площині його збереження, нагромадження та розвитку шляхом формування цільової політики в економічній та соціальній сферах, спрямованої на забезпечення населення робочими місцями, підтримку малого та середнього бізнесу, проведення структурних реформ, розробку та втілення в життя інфраструктурних проєктів, залучення інвестицій, розвиток торговельних відносин, фінансову стабілізацію, цифровізацію економіки

та суспільства в цілому, формування ефективної житлової політики, соціальних програм, розвиток сучасної освіти та професійної підготовки, культури та мистецтва, вдосконалення системи охорони здоров'я, захист навколишнього середовища, духовний та фізичний розвиток людини, реалізація яких дозволить долати економічні та соціальні виклики сучасного українського суспільства.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що для забезпечення високого рівня ресурсодієвості людського капіталу, спроможного розвивати Україну в період післявоєнної розбудови, необхідно поступально впроваджувати всі вищезазначені напрями розвитку людського капіталу, що в сукупності формують стратегію розвитку української нації, спрямовану на підвищення якості життя та розвиток суспільства.

Список використаних джерел

1. Simons, S. Kuznets. Biographical Memoirs. Volume 79. 2001 URL: <https://nap.nationalacademies.org/read/10169/chapter/13>
2. Human Development Report 1990. N. Y.: Oxford University Press, 1990. 116 p. URL: <http://hdr.undp.org>
3. Ливч, Д. Пять гововних фактів про людський капітал України. Рубрика все по полицках. 2023. URL: <https://rubryka.com/blog/human-capital-ua/>
4. Human Capital UA 2023: у Києві відбулося всеукраїнське обговорення розвитку людського капіталу. URL: <https://rubryka.com/2023/10/27/human-capital-ua-2023-ukyyevi-vidbulosya-vseukrayinske-obgovorennya-rozvytku-lyudskogo-kapitalu/>
5. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Центр Разумкова. К: Видавництво «Заповіт». 2018. 368 с.
6. Державна служба статистики України. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Ливч, Д., Ященко, Я. Людський капітал України та розвиток бізнесу: як зберегти та примножити?. Економічна правда. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/18/708883/>
8. Заражевська, С. Назад у 90-ті? Економіка України може втратити до 50%. Чи означає це, що українці збідніють удвічі. Forbes. 2022. URL: <https://forbes.ua/inside/nazad-u-90-ti-ukraini-mozhe-vtratiti-do-50-chi-oznachae-tse-shcho-ukraintsi-zbidniyut-vdvichi-29042022-5740>
9. Яровий, А.Т., Страхов, Є.М.. Багатовимірний статистичний аналіз : навчально-методичний посібник для студентів математичних та економічних фахів. Одеса: Астропринт, 2015. 132 с. с. 9-10.
10. Ямпольський, О., Пінський, К., Бегеза, А. Споживацькі настрої українців у другий рік повномасштабного вторгнення. 2024. Делойт. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/consumer-business/consumer-behavior-2024.pdf>

11. Білий, Є. Дитяче населення України за роки незалежності скоротилося майже вдвічі. Дзеркало тижня. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/dityache-naselennya-ukrayini-za-roki-nezalezhnosti-skorotilosya-mayzhe-vdvichi-231511_.html
12. Доскіч, В. Вбивча природа: як забруднення навколишнього середовища впливає на здоров'я. УНІАН. 2016. URL: <https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplivae-na-zdorovya.html>
13. Статистичний збірник Міністерства фінансів. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>
14. Внутрішні загальні державні витрати на охорону здоров'я на душу населення. URL: Офіційний сайт World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.GHED.PP.CD?name_desc=false&locations=SE
15. Про прожитковий мінімум. Закон України № 966-XIV від 15.07.99 зі змінами та доповненнями. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>
16. Кощенко, О. Споживчий кошик українця. Фермер Придніпров'я. 2023. № 190. URL: <https://gazeta-fp.com.ua/article/spozhivchij-koshik-ukrajintsya>
17. Прожитковий мінімум в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/index.php/>
18. Мінімальна зарплата в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>
19. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
20. The most educated countries in 2023. Офіційний сайт цифрової платформи WiseVoter. URL: <https://wisevoter.com/country-rankings/most-educated-countries/>
21. 10 Most Educated Countries in the World. Офіційний сайт GeeksforGeeks. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/top-10-educated-countries-in-the-world/>
22. Барсукова, О, Кречетова, Д. 42% українських підлітків не знають математики на базовому рівні. Про що свідчать результати PISA-2022. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/12/5/258109/>
23. Павліченко, Ю. Україна у міжнародних світових рейтингах. Рівень грамотності населення України. NewsWeek. URL: <https://nw.com.ua/kultura/ukrai%CC%88na-umizhnarodnyh-svitovyh-rejtyngah-riven-gramotnosti-naselennya-ukrai%CC%88ny/>
24. Чабанюк, О. Human Capital UA: обговорення розвитку людського капіталу. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10673-human-capital-ua-obgovorennia-rozvytku-ludskogo-kapitalu.html>

References

1. Simons, S. Kuznets. (2001) Biographical Memoirs. Volume 79. URL: <https://nap.nationalacademies.org/read/10169/chapter/13> (Accessed 10 March 2024) (in USA)
2. Human Development Report 1990. N. Y.: Oxford University Press, 1990. 116 p. URL: <http://hdr.undp.org> (Accessed 20 March 2024) (in Ukrainian)
3. Lyvch, D. (2023) Piat holovnykh faktiv pro liudskyi kapital Ukrainy [Five main facts about the human capital of Ukraine] Rubryka vse po polychkakh. URL: <https://rubryka.com/blog/human-capital-ua/> (Accessed 10 March 2024) (in Ukrainian)
4. Human Capital UA (2023) U Kyievi vidbulosia vseukrainske obhovorennia rozvytku liudskoho kapitalu [An all-Ukrainian discussion on the development of human capital took place in Kyiv.] URL: <https://rubryka.com/2023/10/27/human-capital-ua-2023-u-kyievi-vidbulosia-vseukrayinske-obgovorennia-rozvytku-lyudskogo-kapitalu/> (Accessed 10 March 2024) (in Ukrainian)

5. Rozvytok liudskoho kapitalu: na shliakhu do yakisnykh reform (2018). [Development of human capital: on the way to quality reforms] Tsentrazumkova. K: Vydavnytstvo «Zapovit». 368 c. (C.16)
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2023). Ofitsiyniy sait. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 March 2024) (in Ukrainian)
7. Livch, D., Yashchenko, Ya. (2024) Liudskiy kapital Ukrainy ta rozvytok biznesu: yak zberehty ta prymnozhyty? [Human capital of Ukraine and business development: how to preserve and multiply?] Ekonomichna pravda. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/18/708883/> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian)
8. Zarazhevska, S. (2022) Nazad u 90-ti? Ekonomika Ukrainy mozhe vtratyty do 50%. Chy oznachae tse, shcho ukraintsi zbidniut udvichi [Back to the 90s? Ukraine's economy may lose up to 50%. Does this mean that Ukrainians will be twice as poor?] Forbes URL: <https://forbes.ua/inside/nazad-u-90-ti--ukraini-mozhe-vtratiti-do-50-chi-oznachae-tse-shcho-ukraintsi-zbidniut-udvichi-29042022-5740> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian)
9. Yarovyi, A.T., Strakhov, Ye.M.. Bahatovymirnyi statystychnyi analiz : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv matematychnykh ta ekonomichnykh fakhiv. [Multivariate statistical analysis: an introductory methodological guide for students of mathematics and economics] Odesa: Astropynt, 2015. 132 s., s. 9-10.
10. Iampolskyi, O., Pinskyi, K., Beheza, A. (2024) Spozhyvatski nastroi ukraintsiiv u druhyi rik povnomasshtabnoho vtorhnennia [Consumer attitudes of Ukrainians in the second year of the full-scale invasion] Deloitte. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/consumer-business/consumer-behavior-2024.pdf> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian)
11. Bilyi, Ye. (2017) Dytiache naseleattia Ukrainy za roky nezalezhnosti skorotylosia maizhe vdvichi [During the years of independence, the child population of Ukraine has almost halved] Dzerkalo tyzhnia. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/dityache-naseleennya-ukrayini-za-roki-nezalezhnosti-skorotilosya-mayzhe-udvichi-231511_.html (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian)
12. Doshch, V. (2016) Vbyvcha pryroda: yak zabrudnennia navkolyshnoho seredovyshcha vplyvae na zdorovia [Killer Nature: How Environmental Pollution Affects Health]. UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbyvcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplyvae-na-zdorovya.html> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian)
13. Statystychnyi zbirnyk Ministerstva finansiv (2022) [Statistical collection of the Ministry of Finance]. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian).
14. Vnutrishni zahalni derzhavni vytraty na okhoronu zdorovia na dushu naseleattia (2023) [Internal general government spending on health care per capita]. URL: Офіційний сайт World Bank. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.GHED.PP.CD?name_desc=false&locations=SE (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian).
15. Pro prozhytkovy minimum (2017) [About the living wage]. Zakon Ukrainy № 966-XIV vid 15.07.99 zi zminamy ta dopovnenniamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian).
16. Koshchenko, O. (2023). Spozhyvchyi koshyk ukraintsia [Consumer basket of a Ukrainian]. Ferner Prydniprovia. №190. URL: <https://gazeta-fp.com.ua/article/spozhyvchij-koshik-ukrajintsia> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian).
17. Prozhytkovy minimum v Ukraini [Living wage in Ukraine]. Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/index.php/> (Accessed 5 April 2024) (in Ukrainian).
18. Minimalna zarplata v Ukraini [Minimum salary in Ukraine]. Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

19. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031. Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

20. The most educated countries in 2023. Ofitsiyni sait tsyfrovoy platformy WiseVoter. [The most educated countries in 2023. Official website of the WiseVoter digital platform]. URL: <https://wisevoter.com/country-rankings/most-educated-countries/> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

21. 10 Most Educated Countries in the World.(2024) *Ofitsiyni sait GeeksforGeeks*. [10 Most Educated Countries in the World. GeeksforGeeks Official Site] URL: <https://www.geeksforgeeks.org/top-10-educated-countries-in-the-world/> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

22. Barsukova, O. Krechetova, D. (2022) 42% ukrainskykh pidlitkiv ne znaiut matematyky na bazovomu rivni. Pro shcho svidchat rezultaty PISA-2022. [42% of Ukrainian teenagers do not know mathematics at the basic level. What the PISA-2022 results show] Ukrainska pravda. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/12/5/258109/> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

23. Pavlichenko, Yu. (2023) Ukraïna u mizhnarodnykh svitovykh reytynhakh. Riven hramotnosti naselennia Ukrainy [Ukraine in international world rankings. Literacy level of the population of Ukraine]. NewsWeek. URL: <https://nw.com.ua/kultura/ukrai%CC%88na-u-mizhnarodnyh-svitovyh-rejtyngah-riven-gramotnosti-naselennya-ukrai%CC%88ny/> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

24. Chabaniuk, O. (2023) Human Capital UA: obhovorennia rozvytku liudskoho kapitalu [Human Capital UA: discussion of human capital development]. URL: <https://pon.org.ua/novyny/10673-human-capital-ua-obgovorennia-rozvytku-ludskogo-kapitalu.html> (Accessed 8 April 2024) (in Ukrainian).

HUMAN CAPITAL AS A RESOURCE FOR THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Nataliia Vasiutkina, National Aviation University, Kyiv (Ukraine).

E-mail: vasyutkina@ukr.net

Oksana Kondratiuk, State University of Trade and Economics, Kyiv (Ukraine).

E-mail: o.kondratyuk@knute.edu.ua

Iryna Stoyanenko, State University of Trade and Economics, Kyiv (Ukraine).

E-mail: i.stoyanenko@knute.edu.ua

Samira Piletska, National Aviation University, Kyiv (Ukraine).

E-mail: 0508486185@ukr.net

<https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-4>

Keywords: *human development, human capital, economic factors, social factors, levers of human capital development*

JEL classification: *E21, E24, I18, I20, I21, I28, I31, J11, O11, O15*

The article examines the key trends and challenges of human capital as the primary lever of Ukraine's socio-economic development. The socio-economic essence and components involved in the formation and development of human capital, such as standard of living, education, and material well-being, are analyzed. Using a composite approach, the key human development indicators that underlie the formation, accumulation, and growth of the country's human capital have been studied. It was established that a relationship exists between the level of human capital development and the country's

overall economic and social progress. The main determinants exerting the greatest influence on the formation and effective use of human capital in Ukraine are identified.

With the use of structural and dynamic analysis, an assessment of the development of human capital for the period 2012-2022 was carried out. The problems of human capital in the economic dimension are analyzed through a number of economic factors: gross domestic product, income and expenditure of the population, unemployment, inflation, and wages. Correlation-regression analysis between the determined factors demonstrated the existence of a close relationship between the incomes of the population, gross domestic product, and wages. This gave the authors reason to claim that the growth of gross domestic product and wages contributes to an increase in the income of the population, which, in turn, has a positive effect on the potential opportunities for the qualitative development of human capital. The problems of the social dimension are analyzed through a number of social factors: the demographic situation, the education of the population, the quality of health care, the state of the environment, and the social policy of the state. The authors proved that the process of formation and development of human capital in Ukraine today can be considered more negative than positive. At the same time, the role of the state in forming the prerequisites for the accumulation and growth of human capital is decreasing, since the emphasis of social development has shifted not in favor of the factors of its formation. This is confirmed by the reduction in the share of expenditures for financing all social factors of human development, without exception, in the total amount of state expenditures during the period under study.

The key directions and levers for ensuring the sustainable growth of human capital, including during the post-war reconstruction of Ukraine, are proposed, based on the formation of a targeted socio-economic policy aimed at its preservation, accumulation, and development. The levers defined by the authors will make it possible to form a balanced vector of the socio-economic development of society, and their implementation at the state level will contribute to the accumulation, growth, and qualitative transformation of human capital, which, in turn, will create opportunities to increase the level of human development in Ukraine.

Одержано 01.09.2024.